

TRI PRILOGA UZ »PRAKTIČNU« SOCIOLOGIJU

MILAN NIKČEVIĆ

*Željezara »Boris Kidrič«
Nikšić*

Prilog I: Jedan mogući izbor radova koji problematizuju pitanje »praktične« sociologije

U gotovo tri decenije oficijelnog postojanja sociologije u nas (Katedra za sociologiju na Filozofskom fakultetu u Beogradu osnovana 1959. godine, iste godine počeo da izlazi i časopis »Sociologija«) jedna tema je stalna: potreba za potvrđivanjem legitimiteta unutar sazajno-praktične podjele rada. Opštepoznata nesigurnost discipline u vlastiti identitet mora držati »praktično« ospoljavanje kao problem, i otuda očekivana upitnost u rezone podjele i integrisanja posebnog sociološkog rada. Svodni momenat problema pojavljuje se u trivijalnoj ravni zapošljavanja i rada sociologa kao profesionalaca.

Postoje bar sljedeći razlozi zbog kojih je potreban uvid u literaturu koja elaborira rečenu temu:

- Problem je eminentno teorijski, i dalji rad na njemu zahtijeva osobeno nasljeđe i uvid u određene pragmatične relacije od značaja; implikacije rada na ovom problemu su takođe od bitnog opšte-teorijskog značaja.
- Uvid u nasljeđe ukazuje na već otkrivene Amerike; takvog postupka, inače, u ovoj literaturi ima premnogó.
- Ova je literatura, vjerovatno, najpotrebnija sociolozima koji rade na »praktičnoj primjeni sociologije« kao neophodni orijentir; vjerovatno je u tom području i jedino moguće graditi izlaz.

Pregled, jasno, niti je potpun, niti posebno precizan; podjele su rađene prema mogućim konvencionalno-priručnim kriterijumima. Dio o stranoj literaturi dat je više kao ilustrativna tvrdnja da problem nije samo jugoslovenski nego da je opšti, i vrlo aktuelan.

Osnovna podjela napravljena je na periode 1959-1970. i 1970-1986; protivno školskim pravilima, 1970. je uzeta kao graničnik u obje grupe, kao godina u kojoj su se dogodili događaji koji mogu biti uzeti kao diferencirajući.

A. Period 1959-1970. godina

1. Potpuniji pregled morao bi imati uvid i u predratni rad; na primjer:

- Lj. Dukanac (1938): *Odnos ekonomije prema psihologiji i sociologiji*, Pravna misao 11-12.
- Đ. Tasić (1938): *Sociologija i akcija*, Sociološki pregled, knj. I.
- D. Todorović (1938): *Sociologija i politička ekonomija*, Sociološki pregled, knj. I.

2. Morao bi se pogledati i period do 1959.: Jugoslovensko udruženje za sociologiju formirano je oktobra 1954, Sekcija za NR Srbiju krajem iste godine, Jugoslovensko udruženje za filozofiju i sociologiju 9. i 10. XI 1956. u Novom Sadu, prvi broj časopisa »Filozofija – sociologija« izlazi 1957. godine. Može se početi još od:

R. Ratković (1953): *Stanje i razvitak društvenih nauka kod nas*, Naša stvarnost 5/1 br. 5.

Već od 1955. održavane su skupštine i diskusioni sastanci a početkom 1956. i 1957. sociologija je prezentirana serijama predavanja na Kolarče (odn narodnom univerzitetu); zabilježena je i jedna »anketa u nizu beogradskih preduzeća«. Glavna akcija je usmjerena na uvođenje sociologije kao nastavnog predmeta, u srednjim školama i na univerzitetima (do tada je poznata na pravnim fakultetima i na Filozofskom fakultetu u Ljubljani). Ulazi i »sociologija rada«:

– M. Filipović (1958): *Industrijska sociologija*, Pregled (Sarajevo), br. 1.

3. Radi orijentacije i: u svijetu je već poznat jedan udžbenik koji će biti od velikog uticaja:

– T. Caplow (1954): *The Sociology of Work*, Minneapolis: Univ. of Minnesota Press.

1959. na primjer, pojavljuje se i:

– V. L. Allen (1959): *The Need for a Sociology of Labour*, The British Journal of Sociology, v. X, N. 2.

Kod nas se pojavljuju dva prevoda od uticaja i kao argumenti, iste godine:

– Ž. Fridman: *Kuda ide ljudski rad*, Beograd: Rad.

– G. Fridmann: *Razmrvljeni rad*, Zagreb: Naprijed.

4. Problem se u prvom godištu izlaženja »Sociologije« otvara u ovim oblicima:

– A. Majster: *Psiho-sociološka istraživanja i organizacija rada*, br. 1. – kao da se znalo da će »psihologizam« i »organizacionizam« progutavati sociologiju;

– J. Sinadinovski: *Prvi pokušaji empirijskih istraživanja radničkog samoupravljanja*, br. 1. – upiranje u »empirijsku zasnovanost« i ideološko legitimisanje određenih »empirizama«.

I ovakvo otvaranje:

– R. Supek: *Jugoslovenska sociologija i program SKJ*, Sociologija 2–3/1959, str. 3–14. – Treba obratiti pažnju na ovu autorsku liniju dugogodišnjeg potonjeg bavljenja problemom.

Ili, takođe optimistički, u istom broju:

– R. Lukić: *Društveni uslovi razvoja sociologije u Jugoslaviji*, str. 99–113.

Već ide i informacijska integracija u promet ideja u svjetskoj sociologiji:

– M. Popović: *Savremena francuska sociologija*, str. 114–125, odnosno,

– M. P(opović): *Sociološka proučavanja rada u Solvejevom institutu*, str. 160–164, ili:

– M. Ilić: *Sociologija u svom društvenom kontekstu (Osvrt na IV međunarodni kongres sociologa)*, str. 142–147 – gdje se pominje i rad sekcije »Primena sociološkog saznanja«, a u »diskusionalnoj grupi za primenu sociologije u industriji« već je »bilo reči o učešću radnika u upravljanju«.

5. Već 1960, u časopisu »Sociologija« br. 1, imamo integral koji definiše i dan-današnju situaciju: Tekst:

– I. Stanojčić: *Prilog određivanju predmeta opšte sociologije*, str. 30–50; Stanojčić je, inače, autor brošure:

– I. S.: »Ljudski faktor« u savremenoj industriji, Beograd, Rad, 1957 – završava sa: »Znači, izlaz iz ove krize savremene sociološke misli, u vezi sa određivanjem predmeta sociologije, mora se tražiti...« (str. 50)

A u istom broju časopisa data su tri priloga u rubrici »Iz istraživačkog rada«, i u sva tri slučaja se, dabome, radi o anketi (A kako li je tek sa predmetom posebne sociologije, ili sa aplikacijom discipline čiji je predmet neutvrđen!):

– J. Županov: *Jedna anketa o stavovima radnika*, 114–123.

– S. Matić: *Tri ankete o funkcionisanju radničkog samoupravljanja*, 124–131.

– R. Supek: *Direktori u sistemu radničkog samoupravljanja*, 132–137.

Dakle: predmet je ono što se dobije poslije anketiranja, a primjena je u anketiranju: 1960. kao i danas.

6. Još nekoliko momenata koji definišu utemeljenje nove »praktične sociologije« u nas: Dok se na jednoj strani raspravlja o sociologiji i marksizmu i istorijskom materijalizmu, ili o »nekim problemima razvoja i organizacije naučnoistraživačkog rada u oblasti društvenih nauka«, na drugoj strani počinje gotovo redovna proizvodnja »empirijsko-istraživačkih radova« o samoupravljanju. Onda: 1961. godine u »Sociologiji« br. 3-4 na str. 32-40 pojavljuje se teksu.

- I. Stanojić: *O pojmu predmeta sociologije rada* - u kojem optimizam konstatuje da se »sociologija rada najbrže razvija u poslednje vreme« i da čak »predstavlja 'meru' razvoja sociologije uopšte« (32). A u »Sociologiji« 3-4 za sledeću godinu optimizam se prizemljuje u tekstu:

- S. Bosnić,

Z. Purić: *Aktuelni problemi naše istraživačke prakse*, str. 151-157 - da bi se tu i upozorilo na »upadanje« u mrežu istraživačke tautologije i empirijskog prakticisma«, što će do danas ostati kao upotrebljivo.

Utvrđivanje koordinata u osnovnom se može zaokružiti konkretnom iz teksta

- Đ. Šušnjić: *Predmet sociologije - specifično sociološko gledište*, Sociologija 3-4 (1963/V), 73-82 - da: »Šta je predmet sociologije pokazuje sam razvitak socioloških istraživanja«.

7. O ovom problemu, jasno, treba konsultovati udžbenike. Već 1963. pojavljuje se

- J. Derganc: *Industrijska sociologija*, Ljubljana: Institut za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta.

1966. pojavljuju se poznati prevodi (Miller - Form; i odjeljak u Gurvićevoj, red., »Sociologiji«). Međutim, bar je toliko značajno, treba pogledati i odjeljke o predmetu i disciplinarnoj podjeli u udžbenicima, brojnim, opšte sociologije, i rasprave o predmetu sociologije; na primjer:

- M. Popović (1966): *Predmet sociologije*, Beograd, IDN.

8. Kasnije dolaze i nove ideje. Na primjer, otuđenje:

- R. Supek (1964): *Teorija otuđenja i sociologija*, br. 1-2, str. 3-11; - a problem odnosa između društvenih istraživanja i društva konkretizuje se uvođenjem i, na primjer, ideologije:

- M. Janičijević (1966): *Sociologija između nauke i ideologije*, br. 4, str. 27-39.

9. Polemika ima još od ranije (Lukić - Živković); ovdje se mogu pomenuti dvije:

- Z. Pešić-Golubović (1968): *Sociološko istraživanje - šta je to?*, Gledišta, 1 (1968/ IX); 113-123;

- M. Radovanović (1968): *O jednom jednostranom i nepotpunom shvatanju predmeta sociologije rada*, Sociologija, 2 (1968/ X), 113-122.

10. U to vrijeme pojavljuju se u svijetu i ovakva izdanja:

- A. Inkels (1964): *What is Sociology?*, An introduction to the discipline and profession, Englewood Cliffs, New Jersey, Prentice Hall, Inc.; dobro je pogledati i:

- I. L. Horowitz (ed.) (1967): *The Rise and Fall of Project Camelot*, Studies in the relationship between Social Science and Practical Politics, The M. I. T. Press, Cambridge USA.

U »Sociologiji« br. 2 za 1967 (IX) pojavljuje se jedan, zbog svoje »praktične konkretosti« vrlo uticajan, prevod (iz: »Studia Socjologiczne«, 1965 3/18/):

- J. Szczepanski: *Društveni aspekti industrijalizacije u Poljskoj*, str. 153-166, sa odjeljkom »praktična uloga sociologije« (165-6).

11. U periodu 1963-68. godina oko tri četvrtine diplomskih radova na katedri za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu bili su »empirijski radovi«, a najviše ih je iz sociologije rada - 24.5% od ukupnog broja; prema:

- M. Radovanović: *Diplomski radovi u stručnom obrazovanju studenata sociologije Filozofskog fakulteta u Beogradu*, Sociologija 4 (1968/X), 109-124. Pa se 1970. pojavljuje knjiga:

- A. Todorović: *Sociologija i praksa*, Beograd: Hronometar.

B. Period 1970-1986. godina

Problem je u gornjem dijelu dovoljno definisan. U narednim godinama slijedi etabliranje i ideologizacija koja će odvesti u bježanje od problema, a problem će se samo zaoštavati.

1. Prema informaciji zabilježenoj u:

- Z. Đuričić: *Projekat istraživanja o mogućnostima zapošljavanja sociologa u Jugoslaviji*, Sociologija, 1 (1970/XII), 145-147. - marta 1970. u Ljubljani je održan prvi sastanak »grupe za pripremanje projekta istraživanja na osnovu koga bi se, s obzirom na mesto sociologije u našem društvu, utvrdile i definisale različite vrste delatnosti i mogućnosti zapošljavanja sociologa«, gdje je »uloga sociologa podjeljena na...«, gdje je formirana »radna grupa« »za izradu konačnog projekta istraživanja«. Dalje, jasno, pojavljuje se serija domaćih udžbenika, od brojnih izdavača, a i tekstovi o »položaju i djelatnosti« sociologa.

2. Uz brojne tekstove po časopisima, pojavljuju se, u razmaku od osam godina, dva izvještaja:

- M. Jogan: *Sociologija in dejavnosti sociologov v razvoju naše družbe*, Ljubljana: FSPN, 1974, i

- M. Jogan: *Sociologija in dejavnosti sociologov v razvoju naše družbe, II*, Poročilo I. faze raziskave, Ljubljana: FSPN, september 1982. (isto kao: Sociologija i sociolozi u praksi, Sociologija 1/1983 (XXV), 77-92.

3. Januara 1971. održan je prvi stručni skup industrijskih sociologa, u Beogradu, kada je osnovana sekcija za sociologiju rada SDS (materijali objavljeni u: Sociološki pregled, 1 (1971). »II stručno savjetovanje sociologa iz radnih organizacija« održano je januara 1977. u Boru.

Pojavljaju se i ovakve činjenice i informacije:

- M. Radovanović: *Društvene nauke i društvena istraživanja kao instrument razvoja organizacije udruženog rada*, Povodom osnivanja Zavoda za društvene odnose i informisanje u PKB, Sociologija 1/1977 (XIX), 219-222.

Uz ovo, valja pogledati i informacije u obliku:

- *Pravila o organizaciji i radu sekcije za sociologiju rada Sociološkog društva Srbije*, Beograd, 30. IX 1981. ;

- M. Radovanović: *Kodeks profesionalne etike sociologa rada*, Beograd, 27. IX 1981. - oba urađena za IV godišnju skupštinu sekcije za sociologiju rada SDS.

4. Pojavljuje se i posebna bibliografija (ranije ih je bilo u okviru opštijih):

- D. Ž. Marković (1977): *Bibliografija sociologije rada 1950-1975*, Beograd: Privredni pregled.

5. Iz tih godina mogu se, između ostalog, pogledati i:

- R. Rizman (1975): *Sociologija sociologije: od radikalne sociologije do konstituisanja posebne discipline*, Sociologija br. 4, Vol. XVII; - ili: nekoliko tekstova (Supek, Čimić, dr.) u:

- *Revija za sociologiju*, Vol. VIII (1978), No. 3-4.

Da bi se, opet, došlo na tekstove kao:

- S. Bakić (1980): *Čemu sociologija?*, Sociološki pregled, br. 1., Vol. XIV, str. 7-10, ali i:

- M. Radovanović: (1980) *Predmet i zadaci sociološke prakseologije*, Sociologija, br. 3-4, Vol. XXII, 293-321, ili da bi, u tekstu:

- J. Županov (1980): *Sociologija, marksizam i industrijska sociologija*, Sociologija, br. 1-2, Vol. XXII, str. 15-25; bilo utvrđeno da »ako želimo da jednom riječju obilježimo da-

našnje stanje u industrijskoj sociologiji i sociologiji uopće, onda je to riječ kriza« (15), a, za čudo, među »razlozima« stoji i da se »posebne sociologije nisu temeljile na općoj sociologiji« (24).

6. Valja pogledati i skupove materijala:

- Referati sa IX naučnog skupa sociologa Jugoslavije: *Sociologija u jugoslovenskom socijalističkom samoupravnom društvu*, Sociologija, br. 3-4, Vol. XXIII (1981), str. 189-462,
- Referati sa XI naučnog skupa jugoslovenskih sociologa (4-6. IV 1985): *Sociologija i društvena praksa*, Sociologija, br. 1-2, Vol. XXVII (1985), str. 1-216,
- Tematski blok »Profesija sociolog« u: Revija za sociologiju, Vol. XIV (1984), No. 1-2 (50-51), str. 3-67 (R. Supek, J. Županov - Ž. Šporer, V. Rus).

7. Takođe i dvije posebne bibliografije:

- Ž. Šporer (1984): *Selektivna bibliografija radova iz područja sociologije profesije*, Revija za sociologiju, Vol. XIV, No. 1-2, str. 59-67,
- J. Lažnjak (1985): *Selektivna bibliografija radova iz područja primijenjene sociologije*, Revija za sociologiju, Vol. XV, No. 1-2, str. 83-87.

8. Kao vrlo značajno, ovdje treba naglasiti i evidentan fakt da je problem sa sociologijom opšti i aktuelan, da nije, na primjer, ekskluzivno jugoslovenski, ili »socijalistički«. Čak, dobija se utisak, uvidom u tekuću produkciju, da je argument »za sociologiju« u onim svojim naglašeno pragmatičnim usmjerenjima u krizi. To se može vidjeti već idući za gornjim bibliografijama; može se dodati i:

- F-X. Kaufman: *Sociologie im Nebel*, Kölner Zeitschrift für Sociologie und Sozialpolitik, Vol. 36, No. 2, 1984, S. 366-371 - sa opetovanim naglašavanjem »transdisciplinarnosti« sociologije kao uslova njenog izlaženja iz magle; za sociologiju kao naučnu disciplinu dosta može da znači pucanje američkog koncepta »akademske sociologije«, sa svojim akademsko-sholastičkim predmetnim i metodskim gvozdenim formalizacijama i pretvaranjem u fikciju, i legalizacija »kvalitativne razlike između primijenjenog i konvencionalno akademskog rada« - vidi:

- H. Freeman - P. H. Rossi: *Furthering the Applied Side of Sociology*, American Sociological Review, Vol. 49 (1984), No. 4, pp. 571-580. - A u procijenjenom nužnom okretanju sociologa vanuniverzitetskom radu teorijske implikacije će morati imati činjenice da nema specijaliste »sociolog u popisima profesija radnika korporacije«, i da »sociolog-praktičar« sebe profesionalno određuje prema dužnosti koju obavlja i, naročito - prema:

- H. F. Freeman - W. F. Whyte - P. H. Rossi - R. R. Dynes (eds.) (1983): *Applied Sociology: Roles and Activities of Sociologists*, San Francisco: Jossey-Bass. Publ. - da ti sociolozi moraju da vode računa o doprinosu korporaciji, a ne o objavljivanju članka u ASR ili AJS.

Takođe, i pored državnih uredbi o ustanovljenju »službi socijalnog razvoja«, sa sociolozima među osnovnim kadrovima, jedna dosta jasno instruirana upotreba sociologije i jedno prokušano »teorijsko« usmjerenje samo su dosada otvorili probleme: vidi, na primjer, informaciju:

- *Savjetovanje fabričkih sociologa Moskve*, Sociološki časopis, br. 2, 1986, 190-191 (posljednja godišta ovog časopisa imaju dosta »interesantnih« tekstova na temu). - i ovdje uz neka marginalna prepoznavanja o »nedovoljnom sociološkom obrazovanju privrednih rukovodilaca« i sa opštim zaključkom da »pred fabričkom naukom stoji mnogo neriješenih pitanja«.

Samo još da se naglasi: »potreban je rad na teoriji«.

Prilog II: Dvije napomene na temu »bibliografija radova relevantnih za tzv. industrijsku sociologiju ili tzv. sociologiju rada«

1. napomena: Opšti razlog

Čak i pod pretpostavkom teorijske (može, onda, i pragmatičke) neupitnosti tzv. sociologije rada, ili tzv. industrijske sociologije, ili »sociologije radne organizacije«, jedan materijal koji bi trebalo da bude neka relativno korektna bibliografija radova, ili izbor iz literature doista je nemoguće napraviti. Može se apstrahovati čak i problem razgraničenja sa tzv. graničnim disciplinama (socijalna psihologija, teorija organizacije, radno pravo, itd., itd. ili: da li u takvu bibliografiju spada i, na primjer, jedno saopštenje o dužini radnog vijeka, podneseno na svjetskom gerontološkom kongresu 1957. godine?). Osnova problema je u sljedećem: Čitava moderna istorija (zanemarimo i istoriju ljudskog roda kao »istoriju rada« – recimo da se radi o XIX i XX vijeku) jeste dominantno istorija rada, jeste istorija produkcije i reprodukcije rada i radnika, istorija proizvodnje društvene moći posredovane radom; istorija modernih ideja jeste istorija ideja rada, radnika i proizvodnje; otuda, istorija i aktuelnost »sociologija rada« može biti jedino identična mogućoj »opštoj sociologiji«. Koji to bibliografski pokušaj na datu temu može da uspostavi legitimitet, ako: isključi bilo koju značajniju ideološku ili meta-ideološku raspravu, bilo koju posebno ekonomsku vrijednosnu teoriju i praksu, bilo koje ustanovljenje javnog zakonodavstva, bilo koji segment tehničkog ili tehnološkog razvoja, itd., itd., da ne govorimo o bezbrojnosti posebnih i pojedinačnih pojavljivanja ovih mjesta u relevantnim okvirima za određene »sociološke poduhvate«. Dabome, ne radi se o »zanimljivim okolnostima« i »vezama« i »istorijama«, nego o stvarnom sadržaju mogućeg »sociološkog poduhvata« ili rada sociologije. (Nije iza ovoga potrebno ni pominjati brojne ostale marginalne probleme.)

2. napomena: Elementarni uput

Za bilo kog početnika, na primjer studenta ili sociologa – udruženog radnika, kao sasvim dovoljan početni ulazak u literaturu o nečemu što se pretpostavlja kao tzv. sociologija rada može biti ovakva informacija:

– Sasvim je dovoljno pregledati posljednjih dvadesetak godišta časopisa: *Sociologija*, *Sociološki pregled* (Beograd), *Revija za sociologiju* (Zagreb) i *Teorija in praksa* (Ljubljana); tu će naći dovoljno tekstova, tema, ideja u opticaju, iskustava, a i uvid u ostalu domaću i svjetsku literaturu.

– Da se, prelistavajući brojne časopise i druge publikacije, obrati pažnja na autore koji se, na određeni način, mogu smatrati »sociolozima rada«: V. Arzenšek, N. Jovanov, J. Jerovšek, D. Ž. Marković, S. Možina, J. Obradović, P. Radenović, M. Radovanović, V. Rus, I. Stanojčić, R. Supek, A. Todorović, J. Županov, Z. Vidaković, S. Vukićević.

Pored ovoga, nijesu potrebne neke »bibliografske mistifikacije«, a to bi, u ovom slučaju, značilo pravljenje bibliografije.

Prilog III: Neki mogući elementi opisa poslova za radna mjesta sociologa

1. Ograničenja

(a) Ovdje neće biti prezentirani, iz brojnih razloga, neki postojeći opisi, niti predloženi neki mogući potpuni pojedinačni opisi.

(b) Prezentirane elemente moguće je upotrebiti u okvirima raznolikih postojećih pozitivnih koncepcija tehničke i društvene podjele rada, pogotovo što su te koncepcije uglavnom ostale na nivou ideologizacija i pragmatičkih proizvoljnosti.

(c) Pažnja je usmjerena na mogući sadržaj rada; samo ako je smatrano za posebno relevantno, pomenute su i moguće relacije prema drugim elementima radne uloge (odnosi prema nekim institucijama unutar podjele rada, i sl.).

(d) Ova skica je hipotetička u dvostrukom smislu: praktično ustanovljenje rada sociologije i sociologa je vjerovatno jedan od potrebnih komplementarnih puteva usmjeren na »dolaženje sociologije do sebe«; drugo, sama skica implicira određeni skup posebnih hipoteza.

2. Informacijska osnova

Prazno-opštu frazu da su »sve« informacije potrebne za rad sociologa svakako treba na mogući način i u bitnim elementima oficijelno pozitivirati; na primjer, prema sljedećem: redovan i institucionalno formalizovan prijem tekućih informacija o:

- pravnom i samoupravno-normativnom definisanju organizacije i odnosa unutar nje, i naročito informacije o promjenama,
  - odluke i zaključci upravnih i samoupravnih institucija iznad određenog hijerarhijskog nivoa, ili prema određenim posebnim cjelinama, ili po nekom sličnom praktično i informacijski smislenom kriterijumu,
  - tekuće informacije o proizvodnji,
  - o održavanju,
  - o zaposlenosti, odnosno o podjeli rada, strukturirano prema organizacionim kriterijumima ili nekim drugim skupovima relevantnih obilježja,
  - informacije o promjenama u tehničko-tehnološkoj infrastrukturi i energetskom podsistemu;
  - relevantne informacije, posebno promjene, iz okruženja (tržište, institucije, političko-ideološke determinacije, i sl.);
  - određen broj javnih informacija, profesionalnih i posebno-stručnih se podrazumijeva;
- (- eventualne ostale posebne informacije ostaju otvoreno pitanje).

3. Tematski pravci

(1) *Reprodukcija društvene moći cjeline i implikacije te reprodukcije na unutrašnje posredujuće momente*: prostorni, socijalni i ekonomski položaj u referentnom okruženju; prirodne, komunikacijske, demografske, institucionalne, itd. međuzavisnosti; organizacija kao posredujući momenat u reprodukciji vrijednosti u referentnom okruženju, i kao posebna vrijednost u tom okviru; ekonomske referencije položaja, sa strategijom kontrole pretpostavki; politički status i loga, i auto-

nomne mogućnosti političke eksplikacije moći; uslovljenost, prijem, transfer i emisija kulturnih vrijednosti; latentni i manifestni sukobi i razrješenja; alternativne strategije djelovanja prema okolini, u mogućim i potrebnim pravcima, sa kontrolom promjena u okruženju, itd., itd. Informacije iz ovog domena imaju ulogu nužnih elemenata determinističkog područja svih socijalno relevantnih događaja u radnoj organizaciji, i kao takve jesu analitički uvod u pojedinačna i posebna razmatranja u organizaciji.

(2) *Reprodukcija moći unutar organizacije*: logika i ideologija organizacije (podjele rada; različiti nivoi strukturiranja i podjele; hijerarhija i podsistem upravno-regulativnih komunikacija; reprodukcija i prisvajanje posebnih vrijednosti i mjesta unutar podjele rada prema referencama proizvodnje (roba i usluga i posebnih društvenih vrijednosti), tehničko-tehnološkog podsistema; institucionalna, normativna, ideološka i ekonomska reprodukcija te raspodjele ljudi, grupa i institucija; stratifikacija; institucije moći i participacija; reprodukcija ideologije kao autonomni momenat; socijalna politika i socijalni rad; marginalne grupe; integracija u sistem; moguće i očekivane promjene i konflikti, alternativne mogućnosti; institucije kontrole i zaštite, itd.

Posebno i pojedinačno posredovanje unutar reprodukcije moći: rad, vrednovanje rada i promocija rada u moć; funkcionalna vrijednost uloga kao rad i radna moć; kontrola i konflikti reprodukcije rada kao moći; grupna i institucionalna posredovanja moći rada, uloga i funkcija; vertikalna i horizontalna pokretljivost i fluktuacije; reprodukcija posebnog legitimiteta u momentu reprodukcije rada i podjele rada, uloga i funkcija, itd.

(3) *Personalni nivo*: Relevantne kulturno-civilizacijske vrijednosti, sa njihovim individualnim i institucionalnim posredovanim prisustvom; kompleks socio-psiholoških implikacija; relevantne činjenice za reintegraciju dvojnosti položaja radnika građanina; posljedice i intervencije u sferu privatnog života (porodica, solidarnost, slobodno vrijeme, socijalna patologija, zdravlje, itd.).

4. Dodatak: Jedna grupa »primjera«

Ne vjerujem da je smisleno »konkretnije« definisati predmet rada »primijenjene sociologije«, po prirodi stvari. Iz ovakvih elemenata – a njihovim se nabranjanjem tvrdi da su nužni – može se izvesti, prema potrebama, i pragmatični skup zadataka. Radi »primjera« navodi se desetak mogućnosti, desetak »pojedinačnih radnih zadataka«:

(1) Identitet zaposlenih u radnoj organizaciji, prema jednom skupu socijalnih obilježja, za razliku od zaposlenog stanovništva osnovne društveno-političke zajednice.

(2) Promjene u društvenoj moći izvršnog rada u radnoj organizaciji, za posljednjih desetak godina, i njegove implikacije na osnovne relacije u reprodukciji moći u organizaciji.

(3) Poređenje u radnoj i društvenoj moći, i društvenom položaju, između dvije posebne proizvodne cjeline, prema različitosti vrijednosti sredstava za proizvodnju.

(4) Distribucija ovlaštenja i odgovornosti između nivoa upravljanja i osnovnog nivoa regulacije (konkretno utvrđivi nivoi u postojećoj hijerarhiji (prim.), u nekoliko posebnih cjelina, prema proizvodno-ekonomskoj efikasnosti, za određeni period.

(5) Razlike u funkcionalnoj vrijednosti nekih proizvodnih cjelina kao determinanta položaja u raspodjeli i društvenog položaja određenih zanimanja i profesija.

(6) Prevencije i racionalizacije konflikata unutar reprodukcije moći u organizaciji prema internoj oficijelnoj ideologiji, u datom periodu.

(7) Poređenje odluka koje su donijeli različiti organi samoupravljanja i upravljanja u organizaciji, u određenom periodu, prema položaju institucija u ukupnoj podjeli rada.

(8) Distribucija zaposlenih prema učešću u raspodjeli l. d., po pripadnosti posebnim organizaciono-proizvodnim cjelinama i obavezama po privatnim kreditima.

(9) Distribucija ostvarenih mogućnosti za obrazovanje prema različitim zanimanjima i profesijama i njihovom radnom položaju.

(10) Analiza dvije marginalne grupe zaposlenih prema odsustvovanjima sa posla i političkoj participaciji.

Da se opet naglasi: ovo su samo mogući »primjeri«. Problem je prije svega u sljedećem: vjerovatno se ne može, u tekuće-fabričkim uslovima, na zadovoljavajuće kvalitetan način uraditi neka pojedinačna analiza ili informacija: pretpostavka bi mogla da bude određena koncentracija kadra i informacija, koja bi radila prema intencijama skiciranim u elementima »opisa«, a onda bi, po pojedinačnim i posebnim zahtjevima, mogla proizvoditi potrebne informacije od ozbiljne upotrebne vrijednosti. (Ovdje, ipak, još jedna napomena: za sasvim ozbiljan rad na bilo kojoj od tema iz »primjera« nije potrebno nikakvo »anketiranje«.)

5. Bilješka o odgovornosti i smislenosti

Mora se postaviti problem kontrole rada sociologa: Činjenica je da nema mjesta ni rezona da se zahtijeva bilo kakva standardizacija, metoda prije svega, socioloških informacija i analiza; nikakve mistifikacije neće doprinijeti poslu. Do neke koncentracije tog rada i profesionalizacije struke, mora se računati na arbitražu – kao, uostalom, i u svakom vrednovanju. Činjenica je da je tu rad profesije i dalje bitno hendikepiran, a da odgovornost ostaje individualna.

O smislenosti može biti, u ovakvom kontekstu, uglavnom besmisleno raspravljanje; da se ne bi pretresala aporija o relaciji između profesionalne kompetencije i političke moći, dovoljno je ukazati na jednu mogućnost koja ima nekakvih izgleda: rad »praktične sociologije« može biti smisleniji i kvalitetniji ukoliko se unutar procesa donošenja određenih odluka (na primjer, godišnjih i dužih planova proizvodnje, razvoja, izmjena organizacije, itd.) oficijelno ugradi obaveza postojanja primjerenih socioloških informacija; poslije toga bi se vjerovatno moglo otići dalje.